

VÁLASZ

„Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban” c. értekezésre készített bírálói véleményekre

Karsai Krisztina

Tartalom

1. Bevezetés.....	1
2. A nemzetközi és európai büntetőjog gyökerei (Tóth Mihály) és a nemzetközi büntetőjog és az európai büntetőjog mint jogi keretrendszerek összefüggése (Vókó György, részben Tóth Mihály)	2
3. Steril, „technokrata” megközelítés (Tóth Mihály)	4
4. Magyar szerzőkkel kapcsolatos észrevétel (Tóth Mihály, Herke Csongor)	4
5. Az értekezés egyetemes felfogása (Tóth Mihály)	5
6. A forum shopping mélyebb elemzése (Herke Csongor)	5
7. A kölcsönös elismerés elve és a locus regit actum elv összefüggéséből fakadó következmények (Herke Csongor).....	7
8. Formai észrevételek (Vókó György)	7
9. Összefoglalás.....	8

1. Bevezetés

Az MTA doktora cím elnyerésére benyújtott értekezésemre a doktori eljárásban Vókó György, Tóth Mihály és Herke Csongor egyetemi tanárok (MTA doktorok) készítettek bírálói véleményt. Nagyon köszönöm opponenseimnek, hogy elvállalták értekezésem bírálatát, miképpen alapos, átgondolt véleményükkel eljárásomat támogatják. Kritikai észrevételeiket és javaslataikat átgondoltam és megfontoltam, az alábbiakban azokra érdemi választ is adok. Dicséretüket és pozitív szavaikat témaválasztásom, módszereim és eredményeim vonatkozásában külön köszönöm, ezekre a további kutatási terveim megvalósításában fontos megerősítésként tekintek.

A bírálatok érdemi felvetéseit és kérdéseit az alábbiakban, tematikusan csoportosítva, de az opponens személyét is feltüntetve válaszolom meg. Opponenseim egyetértettek kutatási kiindulópontommal, elvi hipotéziseimmel, módszereimmel és az eredményekkel, azok elfogadhatóságával, ezért jelen válasz egyes kérdésekkel

kapcsolatosan felmerült, nem generális kritikát tartalmazó észrevételekhez, kritikai megjegyzésekhez kapcsolódik, így az egyes „témák” szükségszerűen nélkülözik az összefüggést.

2. A nemzetközi és európai büntetőjog gyökerei (Tóth Mihály) és a nemzetközi büntetőjog és az európai büntetőjog mint jogi keretrendszerek összefüggése (Vókó György, részben Tóth Mihály)

Opponensem óvatosan észrevételezi a gyökerek bemutatásának elmaradását, valamint kifejezi álláspontját, miszerint a nagy múltú visszatekintő előzmények feltárása a megértést szolgálja. Az előbbi észrevételre érdemben reagálnék alább, az utóbbival egyetértek.

Tóth Mihály elsősorban a nemzetközi büntetőjog (tehát a nemzetközi jogon alapuló egyéni vagy kollektív büntetőjogi felelősség) területére eső előzmények hiányát jelzi. Álláspontom szerint a nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősség kérdése különbözik az uniós integráció következtében tárgyalni szükséges új felelősségi kérdésektől.

A nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősség progresszivitása abban áll, hogy a szuverén nemzetközi jogi jogalanyok, azaz az államok képesek megegyezni az emberiség legfontosabb értékeiben, amelyek megsértése mindenképpen büntetőjogi (szigorú, individuális) felelősségrevonást követel (jelenleg népiirtás, emberiesség elleni bűncselekmények, apartheid), akkor lényegében a nemzetállamhoz, az adott ország társadalmához kötődő büntetőjogi értékrendszert alakítja. Ez azt is jelenti, hogy magatartási szabályokat lehet és kell deriválni a nemzetközi jogi konszenzus tartalmából, azaz a büntetőjogi magatartások köre a belső, állami viszonylatban is (át)alakulhat. Ebben a jellemzőjében a nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelősség kérdéseinek összevetése az uniós integráció hasonló hatásával megalapozott és értékes felismerésekre vezethet. Hasonlóképpen találhatunk párhuzamot abban a központi kérdésben is, hogy mindkét paradigma a hagyományosnak (és ismertnek) mondott belső, nemzetállami büntetőjogban értelmezhető felelősséghez képest kínál, illetve hoz újat vagy mást, az államok közötti konszenzuson alapuló vagy ennek non plus ultrájaként a szupranacionális értékrenden alapuló egyéni büntetőjogi felelősség eltérősége a belső büntetőjoggal való összevetésben rajzolódik ki. E hasonló vonások ellenére vizsgálatomból azonban kirekesztettem a tisztán nemzetközi jogi szempontú vizsgálatot,

- a) a globális és regionális hatóköri eltéréseken túlmenően
- b) a tényleges felelősségrevonási rendszer alapvető különbségére,
- c) a felelősségi kérdéseket szabályozó jogi normák jelentősen eltérő jogi természetére és
- d) a „mindennapi” kriminalitást és jogéletet befolyásoló ellentétes potenciáljukra

figyelemmel. A kiemelt nemzetközi bűncselekmények esetén – a komplementaritás elvének érvényesülése mellett – létezik önálló felelősségrevonási rendszer (különösen Nemzetközi Büntetőbíróság), azaz már van lehetőség „államközi” büntetőbíróság elé állítani a természetes személy elkövetőt,¹ a jogszabályi környezetet hagyományos értelemben vett nemzetközi szerződések adják (ratifikáció, közvetlen alkalmazás problémái),² és a normál működésű büntetőjogra (kriminalitás „átlagos” keresztmetszetére) e bűncselekmények aligha vannak hatással, mivel alapjukat mindig társadalmi kataklizma vagy extrém, kivételes társadalmi körülmény képezi. Az európai büntetőjogot érintően e szempontok szerinti értékelés másként alakul: az „államközi” büntetőjogi felelősségrevonás lehetősége legfeljebb elvi, tudományos elképzelésekben szerepel, messze nincs konszenzus még abban sem, hogy szükség van-e egyes, ebben a körben értelmezhető, kiemelt bűncselekményekkel kapcsolatosan újszerű „államközi” vagy szupranacionális felelősséget alapítani; viszont a témakört rendező jogforrási rendszer olyan újonnan kialakult jogrend része, amely sui generis jellemzőkkel és joghatásokkal bír a nemzetállami büntetőjogokkal szemben is; valamint a felelősségi kérdéseket a mindennapokat is meghatározó módon fejlődnek és vetődnek fel, a társadalom (EU tagország) normális és organikus működési rendjében jelentkeznek. Az összehasonlításnak – ahogy említettem – lehet tere a hatások és funkciók vonatkozásában, de a jelentős különbségek fennállása inkább visszatartott attól, hogy valódi párhuzamos vizsgálatot folytassak le az értekezésemben e két eltérő paradigmát érintően.

Óva int Tóth Mihály attól, hogy a jogállami büntetőjog integrációs törekvéseit legfeljebb csak az utóbbi negyedszázadot tekintve ismerjük el. Ezzel az intellemmel egyet tudok érteni, a jogállami büntetőjog fejlődésének folyamata – az azt el nem ismerő államszocialista időszaktól eltekintve – fontos eleme a ma büntetőjogának állapotában, azonban az ehhez részben csatlakozó európai büntetőjog gyökereinek mélységi bemutatását az alábbi okból tekintettem jelen értekezés szempontjából kevésbé szükségesnek.

Tézisként kimondható, hogy általában véve jellemző az európai büntetőjog fejlődésére, hogy nem kifejezetten előre eltervezett „jogi integrációs mesterterv” szerint halad, s a legtöbb mérföldkő esemény lényegében utólag nyer különleges jelentőséget, így az integráció távolabbi múltjának a büntetőjogra nézve is releváns eseményeinek helyes értékelése különös figyelmet és megfontoltságot igényel. E vizsgálatot korábbi munkáimban elvégeztem³ és korábbi kutatásaim eredményét jelen értekezésemben is felhasználtam, így lényegében a releváns koncepciók időbeli

¹ A téma szakirodalmi feldolgozása széleskörű, mély és folyamatosan növekszik: Bárd Károly, Kirs Eszter, M. Nyitrai Péter, Lattman Tamás, Hoffman Tamás, Kovács Péter, korábban Wiener A. Imre közöltek fontos elemzéseket.

² Az előzőekhez még lásd különösen Bodnár László, Blutman László, Lamm Vanda munkásságát.

³ Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK-Kerszöv, 2004.

változását és fejlődését valóban csak az elmúlt 15 év fókuszában kellett megragadnom.

3. Steril, „technokrata” megközelítés (Tóth Mihály)

Opponensem megjegyzi, hogy munkámban a „steril jogi” megközelítés a domináns, amit azért tekint inkább hiányosnak, mert e témakörben a „politika és a jog határterületének süppedékeny mezejére” lépve érdekes és hasznos lenne az okok keresése is, különösen az integráció ellenzőinek jelenlegi erősödése okán. Egyetértek Tóth Mihállyal abban, hogy az okokat több esetben nem a jogban kell keresni és abban is, hogy a politikai folyamatok szabályozásra ható kauzális összefüggéseinek vizsgálatához szükséges, a jogi keretrendszerből történő kilépés a technokrata jogi sterilitást befolyásolná, valamint abban is, hogy a politikai okok elemzése valóban nagyon fontos kérdés. Ugyanakkor értekezésemnek jogági és tudományterületi tisztaságán, dogmatikai feszségén nem kívántam enyhíteni, ezért e hiányosságot eljövendő kutatásaimban tudom pótolni.

4. Magyar szerzőkkel kapcsolatos észrevétel (Tóth Mihály, Herke Csongor)

Opponenseim megállapították, hogy értekezésemben a hazai büntetőjog több képviselőjének exponálása hasznos lett volna, igaz, nem tekintik ezt alapvető hiányosságnak, figyelemmel a jelentős szakirodalmi apparátusra és azon belül is a magyar szerzők felhasznált műveire. Elismerve az észrevétel helytállóságát, szeretném megfogalmazni, hogy igyekeztem a legrelevánsabb hazai munkákra is hivatkozni, azonban a témakörrel foglalkozó dominánsan terjedelmesebb és mélyebb tudományos feldolgozás elsősorban a külföldi szakirodalomban jelenik meg, a hazai szerzők a büntetőjogi alapelvek uniós joggal való összekötését nem végezték el. Emiatt a büntetőjogi alapelvekre vonatkozó általános jellegű hazai elméleti munkák csak részben tudtak számomra segítséget és kiindulópontot adni, mivel azok nemzeti (újabban nemzetközi emberi jogi) keretrendszerben értelmezik és elemzik az alapelveket, az újonnan kialakult, mindezekről eltérő jogrend, mai elnevezéssel az uniós jog szükségszerű integráló hatását nem különösebben vizsgálták.

Opponensem (Tóth Mihály) által említett és citált szerzők, így különösen Kussbach Erich⁴ és Irk Albert⁵ nemzetközi büntetőjogot érintő munkásságát ismerem, de a

⁴Például Kussbach, Erich: A háborús bűncselekményekre vonatkozó hatályos nemzetközi jogszabályok. Magyar Jog, 1995/10 597-585.p.; Kussbach, Erich: Internationale Strafgerichtsbarkeit in nicht internationalen bewaffneten Konflikten. In: Löck/Hintersteininger: Europa als Sicherheits- und Wertegesellschaft. Juristische Schriftenreihe Bd. 171 Wien, 2000; 141-185.p.

⁵Irk Albert: Nemzetközi jog, Budapest, 1918.; Irk Albert: Az új nemzetközi jog: bevezetés a nemzetközi jog tudományába. A háború nemzetközi joga. 1925.; Irk Albert: Az új nemzetközi jog: a béke joga. 1923.; Irk Albert: A nemzetközi bűncselekmény és büntetőbírárság eszméje. In: Büntetőjogi tanulmányok: Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. 1933. 365-372.p.

fentiek miatt nem tekintetem egyik szerző ilyen témájú munkáját közvetlen forrásoknak. Előbbi szerző európai integrációt érintő közleményeit⁶ azonban nem ismertem, ami csakis a körülmények szerencsétlen összejátszása lehet, mivel – úgy gondoltam legalábbis – a magyar nyelvű vonatkozó szakirodalom teljességét feltártam. Áttekintve időközben ugyanakkor Kussbach ehhez a témakörhöz írt írásait, és elsősorban a jogi oktatás körében felhasználásra szánt művét, megállapítható, hogy jobbára a témakör megismertetésének szándéka vezérli, és a legkézenfekvőbb, a bűncselekmények mentén való orientációt veszi alapul, és csupán bemutatja az EU-s és ET jogalkotás erőfeszítéseit a bűncselekményi tényállások tartalmának meghatározását, befolyásolását érintően.

5. Az értekezés egyetemes felfogása (Tóth Mihály)

Opponensem megfogalmazza, hogy a témakör hazai leképeződésének vizsgálata erősebb is lehetett volna az értekezésben. Kutatásom egészét tekintve a hazai jogra vonatkoztatható következtetések nem maradtak ki a vizsgálatból, azonban elfogadom ezt az észrevételt, mivel a konkrét értekezésben nem „egyenszilárdságú” a magyar joghelyzet elemző bemutatása. Ennek oka az a célkitűzés volt részemről, hogy a nemzeti jogrend egyedi szabályaitól függetlenül bizonyítsam az alapelvekre vonatkozó, a szupranacionális jogrendet jellemző tulajdonságokat, változókat.

6. A forum shopping mélyebb elemzése (Herke Csongor)

Opponensem kiváló észrevételét szeretném itt megemlíteni, amivel azt javasolja, hogy az ún. forum shopping jelenségét érdemes lenne jobban megvizsgálni, figyelemmel arra is, hogy álláspontja szerint – bár a jelenség létezik – ismertsége (és elemzése) nem elég széleskörű még. A forum shopping eredeti jogi értelmében a nemzetközi magánjoghoz kötődik, bizonyos esetekben elismert jogintézmény, amely a kollíziós jog szabályai alapján több joghatóság együttes fennállása esetén azt engedi a félnek, hogy kiválassza az országot, amelynek bírósága előtt a jogvita eredményesebb vagy – számára – sikeresebb eldöntése várható. Azaz a fél a számára legkedvezőbb kollíziós normák és az ezzel alkalmazandó jogrendszert is megválasztja. Ez – ha a jogi szabályozás lehetővé teszi – az esélyek mérlegelését engedi a félnek, igaz, manipulációra (meghatározott joghatóság elkerülésére) is alapot adhat.

A büntetőjogról való tudományos diskurzusnak a forum shopping kérdése nem volt tárgya a büntető joghatóság megalapozásának fentiektől eltérő, nem választáson alapuló elméleti modelljei (és valós gyakorlati érvényesítése) miatt. A bűncselekmény elkövetőjét nem illeti meg az a jog vagy lehetőség, hogy az általa választott országban bírálják el az ügyét, ezt legfeljebb a területiség elvében „bízva” az adott területen való elkövetéssel tudja előidézni. Hagyományosan s főszabály szerint a bűnüldöző

⁶ Különösen Kussbach Erich: Nemzetközi és Európai büntetőjog. Szent István Társulat, 2005.

hatóságok sem választanak, hogy melyik állam járjon el, ha van többes joghatóság, tehát nem kizárt, hogy akár több állam hatóságai is eljárjanak, mindegyik az adott állam büntető joghatóságának nemzeti szintű szabályozása alapján. A feljelentés külföldi államnál és a büntetőeljárás átadásának nemzetközi jogilag is elismert jogintézményei persze mégiscsak engednek eltérést a joghatósági szabályoktól, de ezek kivételesen alkalmazott eszközök. Ahogy az értekezésemben is bemutatásra került, a nemzetközi jogban, különösen Európában voltak ugyan lépések a büntető joghatósági kollíziók feloldására és megfelelő rendezésére, de jogi kötőerőt ezek az egyezmények nem értek el. Ezen túlmenően e téren még a nemzetközi közjogban a területen kívüli joghatóság megállapításának korlátai bírnak relevanciával (például államfőkre vonatkozó nemzetközi jogi immunitási szabályokat területen kívüli joghatóságot megalapozó szabály nem korlátozhat, így nem sérti a nemzetközi jogot a joghatóság – absztrakt – megállapítása, de annak konkrét gyakorlása, különösen elfogatóparancs kibocsátása, már igen).⁷

Megítélésem szerint a büntető joghatóságot célzó forum shopping addig tehát nem is kerülhet sem a szakpolitikai, sem a tudományos vizsgálódás homlokterébe, amíg a konkrét ügyekben ennek aktuális megállapítására (azaz a több lehetőség közül választásra) egyedi döntéssel nincs lehetőség. Ezen téren hozott azonban – az Európai Unió országait érintve – változást az az uniós büntetőjogi integráció több mérföldköve, így különösen a transznacionális ne bis in idem elismerése és az ebből fakadó szükségszerű következmények, valamint a kölcsönös elismerés elvének fokozatos térnyerése. Az a jogi tény, hogy az első érdemi jogerős döntés mindegyik tagállamra kiterjedően blokkolja az ugyanazon cselekményért folytatandó büntetőeljárásokat, szükségessé teheti a büntető joghatóság gyakorlásának koordinációját a tagállamok között. Ennek közvetlen kihatása lehet a büntetőjogi felelősségrevonásban „érdekelt” felek döntéseire is. Egyfelől a bűnelkövetők számára valódi mérlegelés tárgyát képezheti, hogy mely tagállamban folytassák bűnözői tevékenységüket (tipikusan a fehér galléros bűnözés esetén jöhet ez szóba), másrészt pedig a bűnüldöző hatóságok is abba a helyzetbe kerülnek, hogy eldönthetik, mely tagállam lesz végül a felelősségrevonás fóruma. A büntetőjogi egységesítés az uniós tagállamok között csak gyerekcipőben jár, és általában eltérő anyagi jogi szabályok érvényesülnek a bűncselekményi tényállásokat, a büntetéseket érintően, vagy akár az eljárási kényszerintézkedések vonatkozásában is, ezért reális várakozás, hogy bizonyos esetekben a hatóságok ennek mentén is orientálódnak az eljáró ország kiválasztásánál. Mindezekből az következik, hogy a más jogterületen ismert / elismert forum shopping lényegében két kontextusban nyer új jelentést a büntetőügyeket érintően, azaz mind a bűnelkövetők, mind a hatóságok magatartását meghatározhatja. A bűnelkövetők esetleges mérlegelési szempontjai egyvektoros

⁷ Lásd ehhez a témakörhöz a doktrínát megalapozó Lotus-ügyet (Nemzetközi Bíróság, 1927), illetve a Kongói Köztársaság és Belgium közötti, nemzetközi elfogatóparancsra vonatkozó jogvitát (Nemzetközi Bíróság, 2002). Lásd még az 1. lábjegyzet szerzőinek munkásságát.

koordinátarendszerben elhelyezhetők, így nagy valószínűséggel a büntetendőség, annak tágan meghúzott határai (azaz szorosabb feltételei), a büntetések mértéke és szigora, illetve a kényszerintézkedések „keménysége” képezheti az adott joghatóság kerülésének alapját (=minél enyhébb elbírálás). A bűnüldözés esetén azonban nem lehet hasonló módon valószínűsíteni a döntési kritériumokat, mivel működési elve és funkciója nem egykomponensű. Ugyan megjelenhetne a „minél szigorúbb elbírálás” mint döntési tényező, de ez alapjaiban veszélyeztetni a kölcsönös elismerés és a kölcsönös bizalom elvének paradigmászerű felfogását. Megjelenhet az igazságkeresés és -megállapítás (például bizonyításhoz szükséges valószínűségi szint) keretrendszerének komplexitása vagy éppen pragmatizmusa mint döntést (ti. joghatóság-választást) befolyásoló tényező, ez bonyolult és sokszereplős bűncselekmények, például nagy transznacionális bűnözői hálózatok cselekményeinek elbírálása esetén akár a döntő jelentőségű is lehet a felelősség megállapíthatóságára nézve. Álláspontom szerint e területen további vizsgálódásokat és – leginkább – empirikus kutatásokat kell végezni, hogy a forum shopping jelenségét annak dinamikájában is bizonyítani lehessen.

7. A kölcsönös elismerés elve és a locus regit actum elv összefüggéséből fakadó következmények (Herke Csongor)

Opponensem fenntartással fogadja el azt a tézist, miszerint a kölcsönös elismerés elve alapján vissza kellene térni a locus regit actum elvéhez, mivel a tagállamoknak lényegében kritika nélkül el kellene fogadniuk, hogy a másik államban lefolytatott eljárási cselekmény jogszerű volt. Megemlíti, hogy ha például a Miranda-figyelmeztetés más tartalommal létezik egy adott tagállamban, akkor az ennek alkalmazásával megszerzett bizonyíték miképpen használható fel például egy magyar büntetőeljárásban. Opponensem véleménye szerint a tagállamokban szabályozási változáson kell még keresztül menni, emiatt idealisztikusnak tekinti az európai territorialitás elvét. Ahogy munkámban is említettem, az elv a maga teljességében nem érvényesül még, azonban az előző pontban is tárgyalt részlet-fejlemények is azt mutatják, hogy az integráció büntetőjogi keretrendszerét is alapvetően jellemzi a törekvés az egységes európai jogi térség kialakítására. Az idealista elképzelés értelemszerűen nem a mai mindennapok része, de célkitűzésként befolyásolja az újabb és újabb jogalkotási irányokat, valamint az uniós bírósági joggyakorlatot is.

8. Formai észrevételek (Vókó György)

Formai észrevételek tekintetében opponensem észlelte, hogy egyes fejezetek nem arányosak, azaz terjedelmüket tekintve eltérések vannak közöttük, valamint azt is, hogy a tárgymutató nem pontos. Ezeket lehet javítani, meg is fogom tenni. A kereszthivatkozásokat helyenként zavarónak tekintik opponensem, amit annyiban el tudok fogadni, hogy valóban megakaszthatják az olvasás menetét és a megértés első

fázisát, de csak akkor, ha az olvasó nem előlről olvassa az értekezést, tehát éppen ilyen esetek miatt van erre szükség – a megértés érdekében. Véleményem szerint azonban, ha valaki viszont az elejétől folyamatosan olvassa a művet, megvan a lehetősége, hogy egyszerűen csak átugorja a visszautalásokat, így azok lényegében fel sem tűnnek.

Opponensem „vékonyka” értekezésként vette a kezébe művem, azonban véleményében kifejti, hogy a tartalom szakmai mélységét („mondhatjuk magasságát”) megismerve a terjedelmet megfelelőnek találja, ezt is köszönöm.

A tárgymutató helyenkénti pontatlanságát megállapítják opponenseim, ami természetesen igaz, még alaposabb ellenőrzéssel ez kiküszöbölhető lett volna.

Vókó György javasolja idegen-szavak jegyzékének összeállítását, a javaslatot megfontolom és alkalmazni fogom.

9. Összefoglalás

Szeretném ismételtlen megköszönni a bírálatokat, a javító észrevételeket értékesíteni fogom további kutatási tevékenységemben, egyebekben bizakodással tekintek a nyilvános védés elé.

Kérem válaszaim szíves elfogadását.

Szeged, 2017. március 17.

Karsai Krisztina